

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Ельвіра ЛУЗІК

« _____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВР

ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 053 «ПСИХОЛОГІЯ»

Тема: «Становлення професійної ідентичності майбутніх психологів»

Виконавець: Биховець Анастасія Сергіївна

Керівник: канд. психол. наук, доцент Вашека Тетяна Володимирівна

Нормоконтролер: _____ Тамара МИХЕСВА
(підпис)

КИЇВ – 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Ельвіра ЛУЗІК

« » _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Биховець Анастасії Сергіївни

1. Тема дипломної роботи: «Становлення професійної ідентичності майбутніх психологів», затверджена наказом ректора від 10.05.2022 №487/ст
2. Термін виконання роботи: з 05.01.2022 до 24.05.2022 р.
3. Вихідні дані до роботи: дослідження проводилося на базі Національного авіаційного університету. У дослідженні взяли участь 40 осіб, з них 20 студентів першого курсу та 20 студентів четвертого курсу, спеціальності «Психологія».

Були використані психодіагностичні методики: Методика перевірки професійної ідентичності Л. Б. Шнайдер, методика О.С. Штепи Особистісна зрілість, Методика вивчення статусів професійної ідентичності (А. А. Азбель, А. Г. Грецов), методика «Якоря кар'єри» Е.Шейна. Методи математичної статистики: критерій Манна-Уїтні.

4. Зміст пояснювальної записки: дипломна робота складається зі вступу; двох розділів; висновків до кожного розділу; загальних висновків; списку використаних джерел; додатків. Перший розділ містить теоретичний аналіз поняття професійної ідентичності та механізмів її формування у студентів; у другому розділі представлено результати емпіричного дослідження становлення професійної

ідентичності у майбутніх психологів. У висновках стисло узагальнено найважливіші результати дослідження.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного) матеріалу: 5 таблиць, 3 рисунка.

6. Календарний план – графік

№ з/пор.	Завдання	Термін виконання	Виконано
1.	Вибір теми та формулювання завдань	07.02.022	05.01.2022
2.	Теоретичний огляд та аналіз наукових праць	21.02.2022	14.01.2022
3.	Оформлення теоретичної частини	04.04.2022	06.04.2022
4.	Проведення емпіричного дослідження	16.05.2022	02.05.2022
5.	Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	20.05.2022	24.05.2022
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи та подання її науковому керівнику	20.05.2022	27.05.2022
7.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	27.05.2022	31.05.2022
8.	Виправлення зауважень, оформлення рецензії	03.06.22	
9.	Подання кваліфікаційної роботи нормоконтролеру та на підпис завідувача кафедри	07.06.2022	
10	Захист кваліфікаційної роботи	15-17.06.2022	

7. Дата видачі завдання:

Керівник дипломної роботи _____ Тетяна ВАШЕКА

Завдання прийняв до виконання _____ Анастасія БИХОВЕЦЬ

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Становлення професійної ідентичності майбутніх психологів»: 50 сторінок, 5 таблиць, 48 використаних літературних джерел, 4 додатки.

Об'єкт дослідження: професійна ідентичність студентів.

Предмет дослідження: становлення професійної ідентичності майбутніх психологів.

Мета роботи: дослідити становлення професійної ідентичності майбутніх психологів.

У дипломній роботі розкрито проблему становлення професійної ідентичності майбутніх студентів, зокрема розвиток з початку навчання до закінчення четвертого курсу, описано емпіричне дослідження та порівняння першого та четвертого курсів

Практичне значення полягає в тому, що отримані результати дослідження можуть стати теоретичним підґрунтям формування професійної ідентичності у студентів в процесі навчання. Виявлені особливості становлення професійної ідентичності майбутніх психологів можуть бути використані психологами та педагогічними працівниками під час психологічного супроводу студентів-першокурсників у ЗВО.

Встановлено, що більшість студентів першого курсу мають ще невизначений стан професійної ідентичності, не мають конкретних професійних цілей і планів. А серед студентів четвертого курсу переважна більшість мають сформовану професійну ідентичність, отже вони готові зробити усвідомлений вибір подальшого професійного розвитку або вже його зробили.

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, МАЙБУТНІ ПСИХОЛОГИ,
ОСОБИСТІСНА ЗРІЛІСТЬ, КАР'ЄРНІ ОРІЄНТАЦІЇ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	9
1.1. Загальна характеристика професійної ідентичності.....	9
1.2. Особливості професійної ідентичності студентів.....	14
1.3. Психологічні механізми розвитку професійної ідентичності студентів.....	17
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	22
2.1. Організація емпіричного дослідження.....	22
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження професійної ідентичності студентів.....	27
Висновки до другого розділу	35
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39
ДОДАТКИ	44

ВСТУП

Актуальність. Вища професійна школа – це агент, покликаний підготувати і випустити в подальше життя фахівця, здатного успішно адаптуватися до соціальної, економічної і політичної реальності, що інтенсивно міняється, націленого на творчу діяльність у суспільстві, такого, що засвоїв моральні норми і принципи соціально-професійного розвитку. У цьому студентові ЗВО допомагає процес професійної соціалізації, який сприяє формуванню вміння вести толерантний діалог, досягати розумних компромісів, володіти технологіями соціального партнерства та співпраці у рамках загальнокультурного і соціально-професійного виміру освітнього середовища ЗВО.

Саме освітнє середовище вищої школи у рамках специфічного соціокультурного і професійного змісту включає різноманітність феноменів котрі як безпосередньо відносяться до суб'єкта, так і нейтральні для нього.

Професійну ідентичність як складну інтеграційну концепцію вивчали А. Азбель, Н. Євтешина, О. Єрмолаєва, Є. Клімов, Т. Міщенко, Ю. Поваренков у контексті визначення рис особистості, необхідних для орієнтації у світі професій та реалізації професійного потенціалу. Так, Л. Божович, М. Гінзбург та О. Мешковська визнали професійну ідентичність одноразовим актом вибору професії, який закінчується вступом до професійно-технічного училища або влаштуванням на роботу.

Більш глибоке вивчення цього явища з'являється у працях Т. Міщенко, яка розглядає професійну ідентичність у контексті функціонального та екзистенційного зв'язку людини та професії. Ю. Поваренков визначає професійну ідентичність як системне явище у концепції професійного розвитку особистості. Вчений зазначає, що досліджувана концепція динамічна, має горизонтальну структуру, тісно пов'язану з іншими елементами професійного розвитку: професійним самовизначенням, професійною самооцінкою та професійною деформацією.

На думку багатьох дослідників, процес навчання у вищій школі супроводжується формуванням професійної ідентичності (Н. Антонов, Г. Гарбузов,

О. Єрмолаєва, Н. Іванова, М. Кліщевська, І. Кузьміна, Д. Леонтєв, Ю. Поваренков, У. Родигіна, В. Сафін, Е. Блек, А. Шатохін, Л. Шнайдертейн). Однак, ці вчені не розглядали професійну ідентичність суб'єкта праці окремо, не поділяли поняття «професійна ідентичність суб'єкта праці» та «професійна ідентичність майбутнього суб'єкта праці» як загальнопсихологічне явище в різних групах, які навчаються і працюють. Наприклад, Ю. Поваренков розглядає формування особистості студентів у три етапи. Перший – це шкільна ідентичність (I рік), потім освітня та академічна (II-IV роки) та початок «професійної ідентичності» (5-й рік), яка буде продовжена безпосередньо на робочому місці [3].

Ми розглядаємо професійну ідентичність майбутнього суб'єкта праці та професійну ідентичність суб'єкта праці як різні психологічні явища. Різниця полягає в тому, що майбутній суб'єкт праці та фахівець, який працює, беруть участь у різних видах діяльності (навчання та робота відповідно), ці дві групи мають різні потреби та різні цілі (загальний та професійний розвиток). Вони також відрізняються мотивами, діяльністю, засобами, предметом та результатом проведеної діяльності [10].

Мета роботи: дослідити становлення професійної ідентичності майбутніх психологів.

Об'єкт дослідження: професійна ідентичність студентів.

Предмет дослідження: становлення професійної ідентичності майбутніх психологів.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний та методологічний аналіз проблеми становлення професійної ідентичності студентів та ступеню її розробленості.
2. Провести емпіричне дослідження професійної ідентичності майбутніх психологів.
3. Встановити особливості професійної ідентичності студентів протягом навчання.

Методи. У дослідженні було використано систему загальнонаукових методів, а саме:

- теоретичні: аналіз, узагальнення, систематизація наукових джерел;
- емпіричні: психодіагностичні методики, а саме: Методика перевірки професійної ідентичності Л. Б. Шнайдер, методика О.С. Штепи Особистісна зрілість, Методика вивчення статусів професійної ідентичності (А. А. Азбель, А. Г. Грецов), методика «Якоря кар'єри» Е.Шейна.
- математично-статистичні: критерій Манна-Уїтні, t-критерій Стьюдента.

Вибірка та емпірична база дослідження: У дослідженні взяло участь 40 осіб, з них 20 студентів першого курсу та 20 студентів четвертого курсу, спеціальності «Психологія».

Практичне значення: отримані результати дослідження можуть стати теоретичним підґрунтям формування професійної ідентичності у студентів в процесі навчання. Виявлені особливості становлення професійної ідентичності майбутніх психологів можуть бути використані психологами та педагогічними працівниками під час психологічного супроводу студентів-першокурсників у ЗВО.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ

1.1. Загальна характеристика професійної ідентичності

Ідентичність являється процесом формування особистості самовизначення та самореалізації, розглядається як неповторність психічної діяльності, унікальність [6, с. 17].

Професійна ідентичність є одним з головних показників професіоналізму і визначається як ідентифікація з обраною діяльністю. Професійна ідентифікація - це спосіб самостійної діяльності людини в галузі професійної діяльності, важливої життєвої лінії та особистого самовизначення. Професійна ідентичність - це найпопулярніший тип соціальної ідентичності в сучасних умовах. Сьогодні він стає більш придатним і не втрачає своєї цінності Проблема аналізу психологічних аспектів створення професійної ідентичності майбутніх психологів. Створення професійної ідентичності пов'язане зі зростанням професіоналізму. Створення професійної ідентичності відбувається в процесі професіоналізації.

У психологічному дослідженні проблеми професійної ідентичності, на наш погляд, ми можемо виділити два самостійні напрямки наукових досліджень, які останнім часом наблизились один до одного. Перший можна умовно охарактеризувати як «особистий»: він характерний для західної психологічної науки, в особливих наукових міркувань, а трапляється як один із соціальних типів, рольова ідентичність. Другий напрямок відображає домінуючу парадигму психології психіки, де предметом дослідження є професійна діяльність особистості, її здатність виконувати обов'язки обраної професії, а професійна самосвідомість розглядається як частина професіоналізму. Щоб зрозуміти внутрішні механізми формування професійної ідентичності, слід передусім звернутися до досліджень прихильників психоаналізу – Е. Еріксона, Дж. Марсі та інших его-психологів.

Епігенетична концепція розвитку особистості Е. Еріксона мала значний вплив на формування поглядів на феномен ідентичності. Формування особистості постає як "процес одночасного роздуму та спостереження, що відбувається на всіх рівнях розумової діяльності, за допомогою якого людина судить про себе, як інші, на його переконання, судять про нього. У той же час він оцінює себе у порівнянні з ними та типами людей, які є для нього важливими. На щастя, цей процес відбувається здебільшого підсвідомо [7, с. 32].

Таким чином можна зробити висновок, що професійна ідентичність процес формування визначення себе, своєї професійної направленості. Основні потреби для формування професійної ідентичності є належати до певної групи, сформована Я-концепція та знання, вміння, навички до професійної діяльності, незалежність, самооцінка.

Сучасні наукові дослідження професійної ідентичності показують етап розвитку майбутнього психолога, тобто аналіз професійного навчання, в процесі якого у майбутнього психолога розпочинається розвиток знань, вмінь, навичок, груп

Розвиток професійної ідентичності розпочинається з початку навчання в закладі вищої освіти, тобто з перших фахових наукових дисциплін, Розрізняється професійна ідентичність як психологічна категорія, яка відповідає усвідомленню певної професії та професійної спільноти. Насправді професійна ідентичність не обмежується професіоналізмом, а є результатом професійного самовизначення, персоналізації та самоорганізації [9].

Професійна ідентичність для майбутньої роботи психолога як незалежного психологічного явища має багато психологічних особливостей, професійна ідентичність майбутніх психологів характеризується діяльністю та динамікою. Це розвивається в результаті їх діяльності та сприяє ефективному здобуттю знань, вмінь та навичок для того щоб продовжувати професійну діяльність. Ступінь професійної ідентичності майбутніх психологів відображається на якості їх діяльності:

- 1) Розвиток професійної ідентичності для майбутніх спеціалістів для ефективної професійної діяльності

2) Професійна ідентичність стає основою для професійної діяльності фахівців

Розвиток професійної ідентичності майбутніх психологів на роботі має різну мотиваційну діяльність. Поширене питання у визначенні понять "професійної ідентичності" та "професійної ідентифікації" в різних науках (філософія, соціологія, психологія) - це підхід, коли ідентичність та ідентифікація розглядаються за допомогою соціальних взаємодій, одним з яких є його професійна діяльність. Ця взаємодія відбувається за допомогою процесів ідентифікації як незалежної ідентичності. [10, с. 143].

Аналіз наукових джерел дає змогу виявити термін професійної ідентичності як властивості психічної діяльності в зосередженій формі, як він уявляє, що належить професійній групі чи професійній спільноті чи ідентифікації з людиною як втілення особливостей, притаманних цій групі або громада. З психологічної точки зору, професійна ідентифікація є професійною умовою самовизначеності. Це включає прийняття провідних професійних ролей, цінностей та стандартів, які заохочують людину ефективно здійснюватись. У свою чергу, професійна ідентичність особистості залежить від психологів через створені освітні та професійні інтереси, цілі, очікування, діяльність, досягнення, результати, функції, що створюють професійний потенціал, цінності, його майбутню професійну діяльність тощо. [11, с. 54].

На думку багатьох вчених професійна ідентичність особистості в процесі своєї роботи побудована для визначення професії та професійного впливу ідентичності на інших. Так, професійна ідентифікація, засвоюючи конкретну систему знань, норм, цінностей та професійних навичок, забезпечує особистий розвиток майбутнього фахівця. Цінності майбутньої професійної діяльності набуваються в процесі створення професійних інтересів, цілей, очікувань, заходів, досягнень та особливостей. [11, с. 251].

Вибір професії для створення своєї кар'єри - один з найважливіших напрямків життя, який створює власну ідентичність. Для молодих людей ідентифікація в різних сферах життя, особливо в професійній діяльності, є одним із важливих особистих новоутворень. За словами Е. Еріксона, для того, щоб створити

ідентичність у цей період, це усвідомити певну життєву ефективність. У процесі професійного генезису професійна ідентичність забезпечує цілісність особистості та задовольняє потребу в соціальному розвитку в тріаді "особистісно-активно-соціального" [11, с. 87].

Наукове дослідження професійної ідентичності майбутніх спеціалістів у професійній підготовці показали, що в деяких випадках завжди має передбачувани наслідки і може призвести до несподіваних негативних результатів, навіть недостатнього спеціалізованого самопочуття. Проблеми створення професійної ідентичності, як правило, важливі у навчальному процесі майбутніх психологів. Дослідження свідчать про недостатньо ефективний процес визначення майбутніх психологів. Це виражається в тому, що майбутні експерти не ототожнюються з професійним ідеалом, не повністю усвідомлюючи приналежності до професії психолога

Таким чином завдяки аналізу наукових досліджень вітчизняних, зарубіжних, сучасних українських джерел можна зробити визначити, професійна ідентичність постає частиною особистісної ідентичності як системним, динамічним явищем, яка характеризується професійними цінностями. Професійна ідентичність – особистісний прояв ставлення себе до своєї професійної діяльності. Виключення тоді коли оцінка власної професійної ідентичності базується на суб'єктивних показниках, включаючи особистість, самовизначення, самооцінку, особистість, професію тощо. [11, с. 43].

Отже "образ професії" - це прийняття професійних суб'єктивних показників, цілей, діяльності, успіхів, результатів та функцій, що становлять професійний потенціал з позитивною емоційною підтримкою для прийняття об'єкта професійної діяльності, що веде, на задоволення вибраної професії. Тому розвинені структури професійної ідентичності, на основі яких будується власна професійна ідентичність, дозволяють майбутнім професіоналам адаптуватися до професійного середовища та ефективно виконувати практичні професійні обов'язки психолога [11, с. 90].

Проаналізувавши можливість створення професійних структур самовизначення, виникає логічне питання щодо виокремлення тих факторів, які

певною мірою впливають на створення професійної ідентичності майбутніх психологів. Зростання професійної ідентичності залежить від позитивного сприйняття себе як майбутнього фахівця (від вибору своєї професійної діяльності), позитивного підходу до інформації про майбутню професію, яка залежить від створення своєї професійної діяльності, а також якісна асиміляція прав та обов'язків у галузі ефективної професійної діяльності в майбутньому [11, с. 89].

Умовою ефективності процесу створення професійної ідентичності, безсумнівно, є особисті ідеї щодо необхідного набору професійних знань, вмінь, навичок та відповідних професійних цінностей, самооцінки та усвідомлення своєю особистістю, майбутньої професії, її професійних можливостей, набору емоційного підходу до нього, потрібних майбутніх дій, обізнаність та професійна ідентифікація важливих особливостей, що, в свою чергу, характерно для самоідентифікації [11, с. 89].

Для визначення місця особистості в сучасному світі, а також у системі "особистість - суспільство" необхідно визначити певні особливості. Ідентичність - це поєднання психічних характеристик особистості, що створює його унікальність, яка відрізняється від інших людей. Особистість людини проявляється темпераментом, рисами характеру, звичками, інтересами, пам'яттю, мисленням, фантазіями, навичками тощо. У світі немає двох людей з однаковим поєднанням психічних особливостей. Наприклад, унікальність інтелекту відображається на можливості побачити, того що не помічають інші, в особливостях отримання та обробки інформації тощо. Унікальність проявляється з важливим поєднанням характеристик людини, що дає особливий колір його поведінки та дій.

Тому структура професійної ідентичності включає:

- соціально-психологічні властивості: інтелект, соціальна активність, моральні особливості особистості, переконання та перспективи;
- психологічні особливості: когнітивний інтелект, характер, темперамент, загальні та особливі здібності, інтереси та нахили;
- психофізіологічні особливості: вікові та статеві характеристики, тип нервової системи, задатки, природні потреби.

Аналіз інтерпретації визначення "ідентичність" показує, що різні підходи не суперечать один одному, а доповнюють їх. Наукові погляди на типи та структурні елементи ідентичності також є багатофакторні. Їх аналіз підтверджує взаємозв'язок професійної ідентичності з такими категоріями, як професіоналізація, самовизначення, професійне самовизначення, професійне самоідентифікація, професійний статус (В. Ю. Бочелюк, В. Л. Зливков, Н. Л. Іванова, Л. М. Карамушка, С. Д. Максименко, Н. Ю. Максимова, Ю. П. Поваренков, В. В. Третьяченко, Ю. М. Швалб, Л. Б. Шнайдер).

Науковці проаналізували вплив потенціалу трансформації людини на створення його професійної ідентичності. На основі концепції професіоналізму існує три основні підсистеми професійної ідентичності: ставлення до себе як до професійного, ставлення до професії, підхід до професійного середовища. В даній дипломній роботі було визначено наступні показники професійної ідентичності розвитку майбутнього психолога: соціальний статус, самооцінка, особиста безпека, зменшення рівня тривоги, постійний самоконтроль, професійний та особистий розвиток, пошук особистого значення, аналіз життєвого часу та простору, пошук особистого сенсу.

1.2. Особливості професійної ідентичності студентів

Період процесу соціалізації це розкрите набуття особистістю соціального досвіду діяльності, розвиток самоконтролю для подальшого сформування життєвої позиції. Освіта та професійна соціалізація відбувається протягом навчання студентів у ЗВО, де індивід набуває навичок проєктивного контактування з іншими людьми в умовах суспільно значущої взаємодії [16, с. 471].

Створення професійної ідентичності значною мірою сприяє інноваційними соціально-психологічними технологіями у вигляді спеціально організованої професійної підготовки як доповнення до традиційних форм організації освітньої діяльності. Етапи створення професійної ідентичності майбутніх психологів включають:

- інтегративний етап створення професійної ідентичності включає попередній етап професійного розвитку та включає появу мотивації, збирання інформації, самостійного контролю, вибір професії, збирання інформації про неї, створення свого суб'єктивного іміджу та очікувань, професійна підготовка та саморозвиток. На описані процеси впливають реальний соціальний контекст (суспільство, сім'я, школа, друзі, медіа простір тощо), що впливає як на створення мотивації, так і на природу конкретної професійної діяльності особистості.

- Самореалізаційний етап включає в себе академічну освіту (традиційну освіту та навмисний вплив) та професійну орієнтацію на особистий розвиток, здобуття відповідних професійних знань, вмінь та навичок, пошук прикладів наслідування, запровадження зворотного зв'язку. Відомо, що люди з низькою самооцінкою зосереджуються на негативному баченні своїх професійних поглядів, що є ідеальною картиною успішного професійного майбутнього. Люди, які порушують інтегративну сферу, можуть висловити невідповідні побажання щодо свого майбутнього в цій професії, що не відповідає змісту умов праці. Основна мета досягнення почуття професійної ідентичності – це перехід від зовнішніх джерел посилення та відгуків у професійній діяльності до внутрішніх джерел, тобто самостійного. Організація надає особисту підтримку. Передбачається, що в майбутньому людина відчує особисту частину своєї свідомості [18, с. 76].

Етапи формування професійної ідентичності:

Перший етап – адаптаційний (1 рік навчання) – це період розуміння професійної ідентичності, який полягає в тому, щоб вступити в заклад вищої освіти, проявлення зовнішньої ідентичності студента, прояв його емоційної особистості. Це нестабільний етап, пов'язаний з адаптацією до нової соціальної ролі студента та очікування щодо майбутньої професійної ідентичності.

Другий етап – стабілізація (курс 2-3) – це період, коли виходячи з усвідомлення вимог нової соціальної та професійної ролі, їх навички, досягнення досягаються завдяки власним зусиллям. Цей період є конструктивними моделями самовиробництва, є досить стабільними, оскільки студенту користується бачення себе як предмета майбутньої професійної діяльності.

Третій етап засвоєння (курс 4-5) – період, в якому створюються нові цілі та перспективи на основі усвідомлення кількості ролей, залучених у процесі професіоналізації. Це другий нестабільний період, сенс якого полягає в тому, щоб подумати та засвоїти різні варіанти професійного та творчого розвитку, працевлаштування та розвитку кар'єри [19, с. 90].

Студентський вік один із значимих моментів особистості, в якому проявляються такі питання як соціалізація, професіоналізм та професійна ідентичність до майбутньої професійної діяльності [21, с. 218].

Навчання в закладі вищої освіти припадає на юнацький вік – це період найбільш інтенсивного прийняття важливих рішень. Такий інститут соціалізації, як ЗВО навчає, полегшує та викладає дисципліни до подальшого розвитку. Залежно від того, чи включений другий етап професійної соціалізації до епохи досліджень, проблема віку студентів стає все більш важливою в системі соціальних та поведінкових наук, включаючи психологію [21, с. 222].

Індивідуальні та професійні вподобання можемо розглядати як спробу особистості проявляти Я-концепцію, для вираження там де індивід хоче проявити себе. Твердження завдяки яким особистість бачить щодо професійної діяльності, визначаються професійною Я-концепцією, та утворюють такі поняття, які можуть бути використані для свого професійного вибору.

Професійна діяльність обумовлюється тим, що особистість в своїй трудовій діяльності проходить різноманітні стадії розвитку:

1. Підбір своєї майбутньої професійної діяльності та навчання цієї діяльності
2. Початок професійної діяльності на виробництві
3. Професійний саморозвиток.
4. Розвиток своїх психічних та індивідуальних особливостей.

Проаналізувавши ці фактори, особистість може вибрати кілька зацікавлених професій, знайти власні та розробити індивідуальний шлях до професіонала. Саме ця робота вимагатиме професіоналізму, високої професійної кваліфікації. У свою чергу, професійна кваліфікація вимагає освіти на трьох рівнях: професійна підготовка, формальна освіта та неформальна освіта.

Сучасний фахівець повинен творчо думати, незалежно вирішувати складні проблеми, пов'язані з професійною діяльністю. Крім того, необхідно вдосконалити навички, отримати нові знання, методи та технології відповідно до змін, що відбуваються в сучасному світі професії. Розширена підготовка стає умовою для успішної роботи кожної людини, їх професійної діяльності. Професіоналізм заснований на знаннях. Завдяки знанням, людина не тільки стає професіоналом, але й готова до постійної особистої та професійної трансформації. Важливо розробити та змінити сферу знань, що стосується вибраної професії [23, с. 15].

Таким чином, інтелектуальний розвиток встановлює створення професійних компетенцій. Професіоналізм на основних етапах професіогенезу - це цілий спосіб життя людини та багато в чому залежить від особистих властивостей людини.

1.3. Психологічні механізми розвитку професійної ідентичності студентів

Проблема формування та розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів під час навчання в закладах вищої освіти є актуальною, адже багато студентів при вступі до вузу обирають кілька спеціальностей та не завжди мають достатній рейтинг, щоб вступити на найбільш цікаву з них. З іншого боку, на вибір професії можуть значно впливати батьки, сімейні традиції, нерозуміння складності освоєння професії чи власної невідповідності її вимогам. Тому на перших курсах студентам буває складно визначитись з правильністю свого вибору, що може знижувати мотивацію до навчання та іноді сприяє відрахуванню чи переведенню на іншу спеціальність.

Для сучасних студентів характерний недостатньо усвідомлений вибір професії, особливо у випадках, коли випускнику байдуже, куди йти вчитися й у нього не сформоване чітке бачення майбутньої професії. Це ускладнює формування професійної ідентичності, сприяє розчаруванню в обраній спеціальності та недостатній старанності в процесі навчання.

Г. Гарбузова описує головні етапи, що проходить професійна ідентичність студентів під час формування в закладах вищої освіти. Адаптаційний етап включає в себе усвідомлення образу фахівця, адаптацію до професійного середовища, розуміння своє майбутньої діяльності та її вимог. На другому етапі студенти співвідносять власні здібності з вимогами професії, аналізують можливість працювати згідно обраної спеціальності. Вже на цьому етапі майбутні фахівці уявляють свою професійну діяльність та, у випадку правильного вибору, отримують задоволення від проектування власного професійного майбутнього. Цей етап автор називає «стабілізацією». Третій етап – корекції, звичайно починається після набуття практичного досвіду під час проходження практики або першого працевлаштування, коли студент дещо змінює своє бачення умов роботи, її специфіки, певних труднощів і в наслідок цього переглядає свої погляди на професійну діяльність та свою фахову роль.

Багато студентів починають працювати за спеціальністю вже під час навчання, що прискорює процес формування професійної ідентичності, дозволяє глибше усвідомити специфіку обраної професії та свої слабкі та сильні сторони як майбутнього фахівця. Навчаючись на старших курсах, студенти вже досить чітко розуміють наявні варіанти працевлаштування, можливості професійного розвитку та зростання, необхідні для цього зусилля та матеріальні внески. Для майбутніх психологів – це вибір спеціалізації у психотерапевтичному напрямку, відкриття власної консультативної практики, підвищення кваліфікації на різних курсах чи психологічних тренінгах та ін.

На рис. 1.1 зображено модель професійної ідентичності майбутнього психолога (на прикладі клінічного психолога). Дана модель включає особисту та соціальну ідентичність, які в поєднанні з професійною ідентичністю створюють надійний ґрунт для формування професійної самосвідомості [5].

До компонентів професійної ідентичності входять: особистісний, когнітивний, ціннісно-мотиваційний, соціальний, операційно-дієвий та афективно-оціночний. Переломлюючись через особистий та життєвий досвід, ці компоненти професійної

ідентичності об'єднуються у 3 великі групи: ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії та ставлення до професійної спільноти.

Формування такої важливої складової як ставлення до себе як до професіонала, включає усвідомлення образу себе як психолога, напрацювання власного іміджу (в тому числі манери розмовляти, одягатися, наслідувати викладачів та відомих психологів), оцінка себе як професіонала, здатність до конкуренції в професійному середовищі.

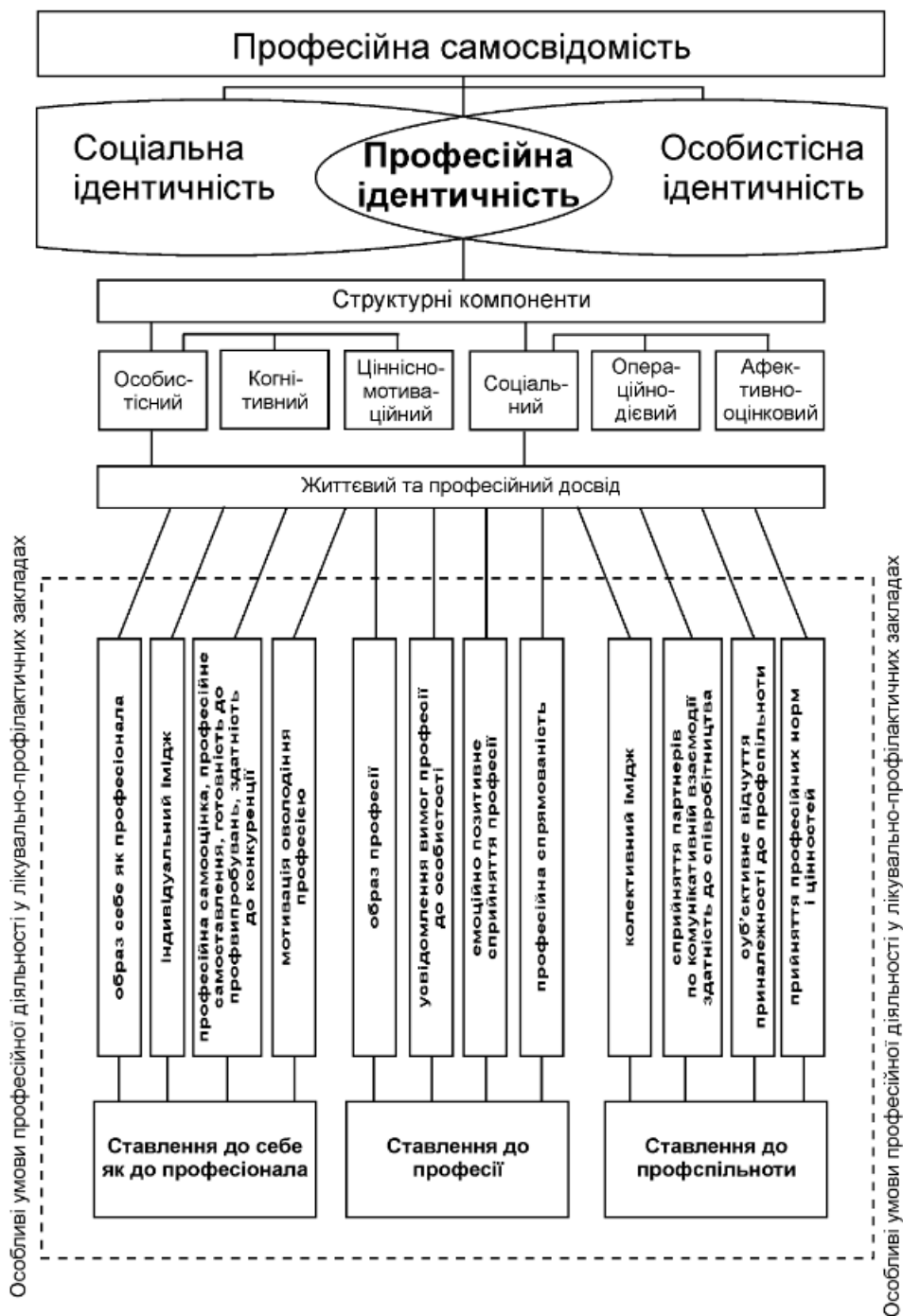

Рис. 1.1. Модель професійної ідентичності майбутнього психолога

Ставлення до професії включає в себе усвідомлення образу професії, тих вимог, що пред'являються до фахівця та позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності. Важливою складовою професійної ідентичності є ставлення до професійної спільноти: в студентському віці це одногрупники та викладачі, надалі – колеги по роботі, відомі фахівці та науковці. З часом у молодого спеціаліста формується бачення колективного іміджу та відчуття належності до професійної спільноти [27, с. 58].

О. Калмикова виокремлює такі компоненти професійної ідентичності психологів: особистісне самовизначення психолога; самовизначення в руслі наукової парадигми; інструментальне самовизначення (оволодіння конкретними методами та техніками роботи); ситуативне самовизначення (надання переваги певним проблемам чи клієнтам). Л.Б. Шнейдер до складових професійної ідентичності додає професійну самопрезентацію: наскільки молодий фахівець володіє професійною термінологією, навичками, вміннями, має професійно важливі якості та ін.

Дослідження Мельничук І. М. [25] показало, що у студентів гуманітарних спеціальностей більш виражена криза професійної ідентичності, вища тривожність та несамостійність при виборі майбутньої спеціальності. Натомість студенти технічних спеціальностей схильні до гіршого встановлення соціальних зв'язків, а майбутня професія оцінюється ними як інструмент досягнення мети: підвищення соціального статусу, престижу, високої заробітної платні.

До чинників розвитку професійної ідентичності у студентів закладів вищої освіти відносять мотивацію навчальної діяльності та рівень особистісної зрілості [11]. Також, якщо студент має високу професійну мотивацію та планує працювати за обраною спеціальністю, це підштовхуватиме його до сумлінного навчання у вузі.

Важливим чинником професійної ідентифікації є уявлення студентів про майбутню професійну діяльність та ступінь відповідності власних якостей вимогам професії. Для майбутніх психологів важливою детермінантою успішності професійної діяльності є їх особистісні якості. Серед професійно важливих якостей психолога виокремлюють емпатію, терпіння, толерантність, автентичність, глибину

стосунків з людьми та ін. Необхідно підкреслити важливість формування вказаних якостей в процесі навчання у ЗВО при підготовці майбутніх психологів.

Однією з серйозних проблем сучасної освіти є переважна спрямованість освітнього процесу на засвоєння знань, тобто на інтелектуальний розвиток студентів. При цьому недостатня увага приділяється розвитку ціннісної, емоційно-вольової сфери, смислоутворюючих аспектів особистості, які мають дуже важливе значення в роботі психолога. Також дуже мало уваги приділяється практичним аспектам роботи психолога, активному залученню студентів у вирішення реальних професійних завдань, що допомагають оволодінню професією.

Отже, можемо зробити висновок про надзвичайну важливість формування професійної ідентичності майбутніх фахівців під час навчання у закладах вищої освіти. На нашу думку, основним завданням вищого навчального закладу є створення якісних освітніх ресурсів, що дозволяють розвивати у студентів чітке уявлення про майбутню професійну діяльність, про вимоги професії до особистісних та інтелектуальних властивостей індивіда, скоригувати, за необхідності, неадекватні уявлення про професію та цілеспрямовано формувати вміння та навички, необхідні фахівцю.

Також важливим є розвиток протягом навчання у закладі вищої освіти особистісних рис та властивостей, що сприятимуть успішній професійній діяльності майбутніх психологів. З метою кращого розуміння вимог професії та специфіки майбутньої професійної діяльності важливо включати в освітні програми спецкурси, спрямовані на вироблення професійно важливих навичок та відпрацювання технік роботи з клієнтами та різними видами проблем. Необхідно створювати умови для виконання студентами професійних завдань, залучати до навчального процесу представників професії різних напрямків, щоб сформувати ширше уявлення про можливі варіанти працевлаштування та різновиди професійної діяльності психологів.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової літератури з проблематики дослідження дозволив виокремити 2 основних підходи до розуміння професійної ідентичності. Згідно з першим підходом, професійна ідентичність відноситься лише до категорії працюючих людей, є результатом їх тривалого професійного розвитку та формується на досить високому рівні оволодіння професією. Другий підхід розглядає розвиток професійної ідентичності в навчальному процесі і саме професійна освіта є одним з головних джерел її формування та розвитку.

Професійна ідентичність – це усвідомлення індивідом своєї приналежності до професії, знання про свої сильні та слабкі сторони стосовно професійної діяльності на основі порівняння власних можливостей із вимогами професії.

До компонентів професійної ідентичності психологів відносять особистісне самовизначення; самовизначення в руслі наукової парадигми; інструментальне самовизначення (оволодіння конкретними методами та техніками роботи); ситуативне самовизначення (надання переваги певним проблемам чи клієнтам).

Важливими чинниками розвитку професійної ідентичності у студентів є мотивація навчальної діяльності, рівень особистісної зрілості, уявлення студентів про майбутню професійну діяльність та ступінь відповідності власних якостей вимогам професії.

Серед критеріїв професійної ідентичності виокремлюють усвідомлення власної приналежності до професійної спільноти, розуміння своєї відповідності професійному еталону, знання своїх сильних та слабких рис та шляхів саморозвитку в професійному плані.

Визначну роль у формування професійної ідентичності майбутніх фахівців відіграють заклади вищої освіти, основним завданням яких є створення якісних освітніх ресурсів, що дозволяють розвивати у студентів чітке уявлення про майбутню професійну діяльність, про вимоги професії до особистісних та інтелектуальних властивостей індивіда та цілеспрямовано формувати вміння та навички, необхідні фахівцю.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Організація емпіричного дослідження

У дослідженні взяли участь 40 студентів першого та четвертого курсів віком 18-22 років. Метою емпіричного дослідження є вивчення процесу формування професійної ідентичності майбутніх психологів.

Структура даного емпіричного дослідження містить три основні етапи:

- підготовчий;
- проведення емпіричного дослідження;
- аналіз та інтерпретація отриманих результатів.

На першому етапі здійснюється збір відомостей. Конкретні кроки цього етапу:

- 1) бесіда, в ході якої формулюються конкретні задачі психологічного дослідження;
- 2) підбір методик для проведення емпіричного дослідження.

Етап закінчується виробленням стратегії подальшого інструментального дослідження, яке припускає підбір психодіагностичних методик відповідно до особливостей досліджуваних та завдань.

Другий етап передбачав проведення тестування з використанням блоку психодіагностичних методик. На третьому етапі проводився обрахунок результатів за ключами методик, їх переведення у відсотки та змістовна інтерпретація отриманих результатів за кожною методикою.

Для перевірки професійної ідентичності студентів використовувались такі діагностичні методи:

- 1) Методика вивчення професійної ідентичності Л. Б. Шнейдер.
- 2) Методика вивчення статусів професійної ідентичності (А. А. Азбель, А. Г. Грецов).

3) Методика О.С. Штепи Особистісна зрілість.

4) Методика «Якоря кар'єри» Е. Шейна.

1) Методика вивчення професійної ідентичності (MIPI) (L. Schneider).

За визначенням автора-розробника методики, під професійною ідентичністю розуміють усвідомлення власної належності до конкретної професії та професійної спільноти. Вона формується в результаті професійного спілкування та власного досвіду роботи в обраній сфері діяльності, репрезентується в образі професійного «Я».

Стимульний матеріал методики складається з 76 слів, серед яких респонденту необхідно обрати ті, які мають відношення до нього та до його життя.

Методика дозволяє діагностувати такі шкали: передчасна ідентичність, дифузна (розмита) ідентичність, мораторій, досягнена ідентичність та псевдоідентичність.

Передчасною автор називає такий вид ідентичності, що проявляється у авторитарності та одночасно в низькій самостійності, тобто сама людина не приймає рішення, вони їй нав'язані ззовні.

Дифузною називається несформована ідентичність, коли людина ще не має чітких цілей, переконань та цінностей і не намагається їх сформувати. Її можна впізнати за такими критеріями: незадоволення власною особистістю, своїми здібностями; низький рівень інтересу до свого Я та внутрішнього світу; переконання, що інші мене не поважають; відстороненість від інших; небажання щось змінювати; внутрішні конфлікти; низька самооцінка та схильність до самозвинувачень.

Мораторієм автор називає такий вид ідентичності, за якого індивід переживає кризу професійної ідентичності та намагається її вирішити.

Досягнена ідентичність характеризується сформованістю мети, цінностей та переконань індивіда, осмисленістю життя, позитивним самостваренням та високою оцінкою власної особистості та своїх здібностей. Для людини з досягненою ідентичністю характерні самоповага, позитивні стосунки в професійному соціумі, переконання у власній цінності та впевненість у собі.

Псевдоідентичністю автор називає типове для індивіда заперечення власних досягнень або їх значне перебільшення, тобто відсутність об'єктивної оцінки професійної майстерності. Для таких людей характерне неприйняття критики, досить висока ригідність, порушення зв'язку з професійним товариством, іноді надмірне залучення в роботу.

Обробка результатів: з обраних респондентом слів підраховують кількість самоописів, що характеризують професіонала, та кількість тих слів, що описують респондента в непрофесійному аспекті. Перший показник ділять на другий та отримують коефіцієнт, який інтерпретують наступним чином: від 0 до 1 – передчасна ідентичність, від 1 до 2 – дифузна, від 2 до 3 – мораторій, 4 та більше балів – псевдоідентичність.

2) *Методика вивчення статусів професійної ідентичності (А. А. Азбель, А. Г. Грецов).*

Методика спрямована на вивчення статусів професійної ідентичності індивіда, містить 20 питань. На кожне питання респондент може обрати одну з чотирьох запропонованих відповідей. В інструкції пропонується обрати той варіант відповіді, що найкраще відображує позицію опитуваного.

Обробка результатів: кожна відповідь співвідноситься з ключем методики та отримує 1 або 2 бали. Підраховуються результати за 4 шкалами: невизначена, нав'язана, сформована ідентичність та мораторій. Отримані результати можуть знаходитись в межах від 0 до 20 балів за шкалами невизначеної та нав'язаної ідентичності; від 0 до 12 балів за шкалою мораторій; від 0 до 16 балів за шкалою сформованої ідентичності.

Несформована професійна ідентичність означає відсутність кар'єрних планів та конкретної мети щодо працевлаштування та професійного зростання і розвитку.

Для осіб зі сформованою професійною ідентичністю, навпаки, властиво чітко ставити професійні цілі, планувати своє майбутнє, свідомо підходити до вибору професії, місця роботи, майбутньої кар'єри.

Статус мораторію означає перебування індивіда у стані професійної кризи, з якого він шукає можливі варіанти виходу. На цьому етапі можливі пошуки цікавої

професії, випробовування себе в різних ролях, пошук інформації щодо спеціальностей та шляхів підготовки та навчання.

Нав'язаною професійною ідентичністю називається несамостійний вибір індивідом професії, найчастіше – це орієнтація на думку батьків або інших авторитетних осіб. Подібний вибір позбавляє необхідності самостійно приймати рішення щодо майбутнього, але з іншого боку – може призводити до розчарування у професії через невідповідність здібностей та властивостей людини нав'язаній спеціальності.

3) Опитувальник особистісної зрілості О.С. Штепи.

Вибір психодіагностичної методики О.С.Штепи, як додаткової у нашому дослідженні, був обумовлений спробою встановити зв'язок між особистісною зрілістю та професійною ідентичністю студентів-психологів. В науковій літературі є випадки практично ототожнення професійної майстерності та особистісної зрілості індивіда. Проте зустрічаються і протилежні уявлення щодо неспівпадіння цих понять: можлива висока професійна майстерність при низькому рівні особистісної зрілості та навпаки.

Опитувальник особистісної зрілості спрямований на діагностику 10 рис, які на думку автора-розробника методики, є критеріями особистісного зростання. Він містить 10 шкал: відповідальність, децентрація, глибинність переживань, життєва філософія, толерантність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, синергічність.

Методика призначена для респондентів віком від 15 років та старше, займає від 25 до 30 хвилин для її виконання. До стимульного матеріалу входять 85 питань, на які респондент має відповісти «так» або «ні».

Обробка результатів: за кожне співпадіння з ключем нараховується 1 бал. Всі отримані бали підсумовуються та переводяться в стени. Аналіз результатів здійснюється як за окремими шкалами, так і за їх співвідношенням: високий рівень особистісної зрілості передбачає вираженість таких рис як відповідальність, життєва філософія, креативність та автономність. Для низького (критичного) рівня особистісної зрілості характерно середній та низький рівні всіх діагностованих рис.

4) *Методика діагностики ціннісних орієнтацій в кар'єрі «Якорі кар'єри»* Е. Шейна в адаптації В.А. Чикер, В.Е. Винокурова.

Методика призначена для діагностики кар'єрних орієнтацій індивіда. Респонденту пропонується відповісти на 41 питання методики, розділені на 2 блоки. В першому блоці треба відповісти, наскільки для індивіда важливим є твердження, в другому – наскільки він з ним згоден. При цьому кожному питанню можна надати від 1 до 10 балів: 1 означає «зовсім не важливо» або «зовсім не згоден», 10 – «надзвичайно важливо» або «повністю погоджуюсь».

Обробка результатів: підраховуються бали за кожною шкалою, їх сума ділиться на кількість питань. Кар'єрна орієнтація, що набрала найбільшу кількість балів, вважається провідною.

Тест дозволяє виявити наступні кар'єрні орієнтації: професійна компетентність, менеджмент, автономія, стабільність, служіння, виклик, інтеграція стилів життя, підприємництво.

Методи математичної обробки результатів. Для встановлення відмінностей між групами студентів-психологів 1 та 4 курсів було застосовано t-критерій Стьюдента та критерій Манна-Уїтні. Для вибору необхідного статистичного критерію було встановлено тип розподілу даних за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження професійної ідентичності студентів

У дослідженні взяли участь 40 студентів психологів першого та четвертого курсу. Метою емпіричного дослідження є вивчення процесу становлення професійної ідентичності студентів. В табл. 2.1 представлено результати студентів першого курсу за Методикою вивчення статусів професійної ідентичності (А. А. Азбель, А. Г. Грецов).

Середні значення студентів першого курсу за результатами
Методики вивчення статусів професійної ідентичності

Фактори	Середні значення				
	Низький рівень	Виразність нижче середнього рівня	Середній рівень	Виразність вище середнього рівня	Сильно виражений статус
1. Невизначена	10%	20%	20%	30%	20%
2. Нав'язана	15%	25%	35%	15%	10%
3. Мораторій	10%	25%	55%	10%	0
4. Сформована	10%	15%	75%	0	0

Як можна побачити з табл. 2.1, у студентів-психологів першого курсу переважна більшість статусів професійної ідентичності виражені на середньому рівні. Половина студентів першого курсу мають ще невизначений стан професійної ідентичності (50%), що означає несформованість професійних цілей, кар'єрних планів та відсутність уявлень про власне професійне майбутнє.

У 55% майбутніх психологів діагностовано середній рівень мораторію, тобто ці студенти переживають кризу вибору й також ще не визначились зі своєю професійною ідентичністю. У 75% професійна ідентичність сформована на середньому рівні і немає жодного респондента, у якого вона була б на високому рівні.

У 25% першокурсників встановлено нав'язану ідентичність, що означає значний вплив на їх вибір батьків або друзів. Отримані результати вказують на необхідність цілеспрямованої роботи по формуванню та розвитку професійної ідентичності у студентів першого курсу.

В табл. 2.2 зображено результати студентів 4 курсу за Методикою вивчення статусів професійної ідентичності (А. А. Азбель, А. Г. Грецов).

Середні значення студентів четвертого курсу за Методикою вивчення статусів професійної ідентичності

Фактори	Середні значення				
	Низький рівень	Виразність нижче середнього рівня	Середній рівень	Виразність вище середнього рівня	Сильно виражений статус
1.Невизначена	5%	5%	50%	20%	20%
2. Нав'язана	0%	10%	50%	25%	15%
3. Мораторій	5%	0%	60%	20%	15%
4. Сформована	0%	0%	65%	25%	10%

Як можна зрозуміти з табл. 2.2, студенти-психологи 4 курсу також мають переважно середній рівень за всіма шкалами, проте в цій групі більша кількість респондентів, що отримали високі бали за показником «сформована ідентичність» (30%). А кількість студентів, що мають низький та нижче середнього рівень сформованої професійної ідентичності, дорівнює 0. Отже до 4 курсу рівень сформованості професійної ідентичності збільшується.

У 35% майбутніх психологів 4 курсу діагностовано нав'язану ідентичність, тобто вибір професій було зроблено за них дорослими.

Також у 20% студентів 4 курсу діагностовано сильно виражену невизначену професійну ідентичність, що вказує на необхідність її формування протягом навчання у закладах вищої освіти. Адже за 4 роки навчання ці студенти не змогли зробити вибір життєвого шляху, не уявляють свою подальшу кар'єру і інколи навіть не ставлять перед собою мету працювати за спеціальністю.

Наступним кроком нашого дослідження буде аналіз результатів за Методикою вивчення професійної ідентичності Л. Б. Шнейдер (рис. 2.1).

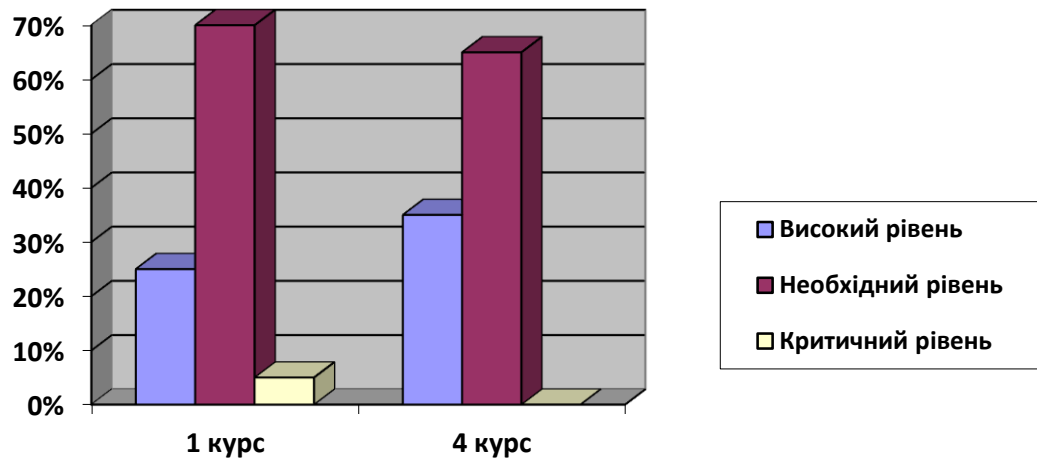

Рис. 2.1. Результати студентів-психологів за Методикою вивчення професійної ідентичності Л. Б. Шнейдер

Як можна побачити з рис. 2.1, у студентів 4 курсу спостерігається вищий рівень професійної ідентичності, ніж у першокурсників, а критичний рівень взагалі відсутній.

Згідно з інтерпретацією цієї методики, високий рівень професійної ідентичності характеризується сформованістю мети, цінностей та переконань індивіда, осмисленістю життя, позитивним самостваленням та високою оцінкою власної особистості та своїх здібностей. Для людини з досягнутою ідентичністю характерні самоповага, позитивні стосунки в професійному соціумі, переконання у власній цінності та впевненість у собі.

Отже, підсумовуючи результати за обома методиками на діагностику професійної ідентичності, можемо зробити висновок, що у студентів першого курсу переважає несформована, невизначена ідентичність, а у майбутніх психологів, що навчаються на 4 курсі – вищий рівень її сформованості, що можна пояснити глибшими знаннями про майбутню професію, сформованими професійними навичками та вміннями, визначеністю з майбутньою сферою діяльності та ін.

Наступним кроком дослідження була діагностика та порівняння рівня вираженості кар'єрних орієнтацій та особистісної зрілості студентів 1 та 4 курсів. Результати за «Методикою вивчення мотивації професійної кар'єри» Е.Шейна представлено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Результати за «Методикою вивчення мотивації професійної кар'єри» Е.Шейна

Шкали	Студенти психологи першого курсу			Студенти психологи четвертого курсу		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
1.Професійна компетентність	10%	80%	10%	5%	65%	30%
2.Менеджмент	20%	60%	20%	5%	60%	35%
3.Автономія (незалежність)	10%	80%	10%	0%	80%	20%
4.Стабільність	35%	55%	10%	10%	60%	30%
5.Служіння	55%	35%	10%	15%	65%	20%
6.Виклик	25%	55%	20%	15%	65%	20%
7.Інтеграція стилів життя	15%	75%	10%	10%	80%	10%
8.Підприємництво	30%	60%	10%	10%	70%	20%

З табл. 2.3 зрозуміло, що у студентів 1 курсу більшість кар'єрних орієнтацій знаходяться на середньому рівні, трохи більш виражені менеджмент та виклик (по 20% студентів мають високий рівень). Найменше виражені орієнтація служіння, стабільність та підприємництво.

Серед студентів 4 курсу 35% орієнтовано на менеджмент, 30% хочуть бачити стабільність в майбутній роботі та бути професійно компетентними. Також треба зазначити, що абсолютно всі студенти 4 курсу прагнуть незалежності (автономії) у майбутній професійній діяльності.

На рис. 2.2 зображено розподіл студентів-психологів 1 та 4 курсу за результатами Опитувальника особистісної зрілості В.С. Штепи.

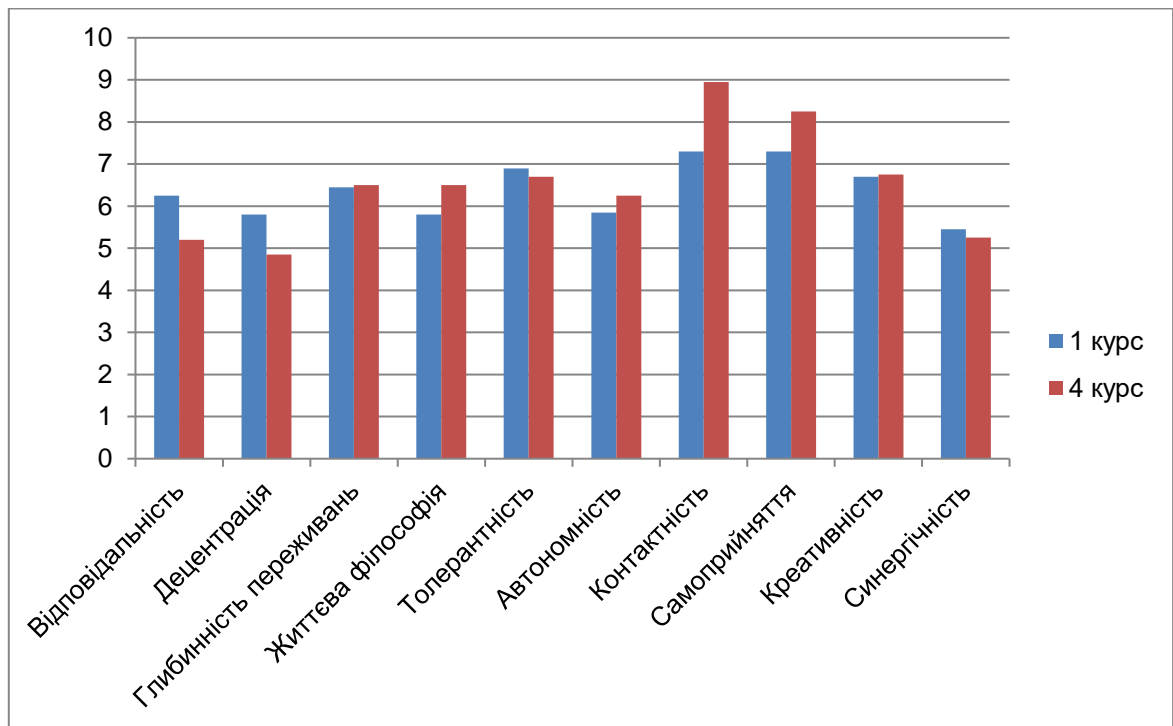

Рис. 2.2. Рівень особистісної зрілості студентів-психологів 1 та 4 курсів

Рівень особистісної зрілості встановлюється на основі аналізу вираженості окремих шкал методики. Високий рівень особистісної зрілості передбачає розвиненість таких рис як відповідальність, життєва філософія, креативність та автономність. Всі ці риси знаходяться на рівні вище середнього у студентів 4 курсу, що вказує на їх досить високу особистісну зрілість у порівнянні зі студентами 1 курсу.

Також хочемо відзначити високий рівень контактності та самоприйняття у студентів 4 курсу, що вказує на їх кращу адаптацію до соціуму та високу ідентифікацію з професійним середовищем.

Наступним кроком емпіричного дослідження було встановлення відмінностей професійної ідентичності між групами студентів 1 та 4 курсів за допомогою методів математичної статистики (табл. 2.4, 2.5).

Аналіз критерія математичної статистики студентів психологів першого та четвертого курсів для порівняння рівня професійної ідентичності

№	Вибірка 1	Ранг 1	Вибірка 2	Ранг 2
1	11	26.5	10	20
2	9	13.5	11	26.5
3	10	20	10	20
4	8	9.5	10	20
5	9	13.5	9	13.5
6	8	9.5	9	13.5
7	9	13.5	11	26.5
8	9	13.5	16	39
9	10	20	11	26.5
10	11	26.5	15	36
11	11	26.5	14	32.5
12	7	7	16	39
13	10	20	14	32.5
14	10	20	14	32.5
15	6	5	16	39
16	7	7	15	36
17	5	4	3	2
18	7	7	12	30
19	3	2	15	36
20	3	2	14	32.5
Сумма	163	266.5	245	533.5

Результат: $U_{\text{емп}} = 56.5$

Критичне значення

$U_{\text{кр}}$

$P \leq 0.01$	$P \leq 0.05$
114	138

Отримане емпіричне значення $U_{\text{емп}}(56.5)$ знаходиться в зоні значимості.

Через те, що частина змінних відповідає нормальному розподілу, а частина – відхиляється від нормального розподілу, для порівняння 2-х груп було застосовано 2 критерії: t-критерій Стьюдента та непараметричний критерій Манна-Уїтні. В табл. 2.4 представлені результати перевірки статистично значимої відмінності за критерієм Манна-Уїтні, в табл. 2.5 – за критерієм t-Стьюдента.

Таблиця 2.5

Аналіз професійної ідентичності за t-критерієм Стьюдента

Середня величина (M1)	8.15
Середня помилка середньої арифметичної (m1)	0,56
n1	20
Середня величина (M2)	12,25
Середня помилка середньої арифметичної (m2)	0,75
n2	20

Значення t-критерія Стьюдента 0.91, відмінність статистично в зоні значимості $p=0.37$, мета підтверджена.

Отже, за результатами порівняння груп за допомогою методів математичної статистики встановлено значимі відмінності за показниками професійної ідентичності у студентів 1 та 4 курсів. Значимість критерію Манна-Уїтні та критерію Стьюдента вказує, що відмінності між двома групами є статистично значимими: у студентів 4 курсу професійна ідентичність розвинена вище.

Висновки до другого розділу

За результатами емпіричного дослідження було виявлено, що у психологів першого курсу переважна більшість статусів професійної ідентичності виражені на середньому рівні. Половина студентів першого курсу мають ще невизначений стан професійної ідентичності (50%), що означає несформованість професійних цілей, кар'єрних планів та відсутність уявлень про власне професійне майбутнє. У 55% майбутніх психологів діагностовано середній рівень мораторію, тобто ці студенти переживають кризу вибору й також ще не визначились зі своєю професійною ідентичністю. У 75% професійна ідентичність сформована на середньому рівні і немає жодного респондента, у якого вона була б на високому рівні. У 25% першокурсників встановлено нав'язану ідентичність, що означає значний вплив на їх вибір батьків або друзів. Отримані результати вказують на необхідність цілеспрямованої роботи по формуванню та розвитку професійної ідентичності у студентів першого курсу.

Студенти-психологи 4 курсу також мають переважно середній рівень за всіма шкалами, проте в цій групі більша кількість респондентів, що отримали високі бали за показником «сформована ідентичність» (30%). А кількість студентів, що мають низький та нижче середнього рівень сформованої професійної ідентичності, дорівнює нулю. Отже до 4 курсу рівень сформованості професійної ідентичності збільшується. У 35% майбутніх психологів 4 курсу діагностовано нав'язану ідентичність, тобто вибір професій було зроблено за них дорослими.

Також у 20% студентів 4 курсу діагностовано сильно виражену невизначену професійну ідентичність, що вказує на необхідність її формування протягом навчання у закладах вищої освіти. Адже за 4 роки навчання ці студенти не змогли зробити вибір життєвого шляху, не уявляють свою подальшу кар'єру і інколи навіть не ставлять перед собою мету працювати за спеціальністю.

За «Методикою вивчення мотивації професійної кар'єри» Е. Шейна у студентів 1 курсу більшість кар'єрних орієнтацій знаходяться на середньому рівні,

трохи більш виражені менеджмент та виклик (по 20% студентів мають високий рівень). Найменше виражені орієнтація служіння, стабільність та підприємництво.

Серед студентів 4 курсу 35% орієнтовано на менеджмент, 30% хочуть бачити стабільність в майбутній роботі та бути професійно компетентними. Також треба зазначити, що абсолютно всі студенти 4 курсу прагнуть незалежності (автономії) у майбутній професійній діяльності.

Рівень особистісної зрілості у студентів 4 курсу виявився вищим та більше сформованим. Риси, що мають бути сформованими у осіб з високим рівнем особистісної зрілості (відповідальність, життєва філософія, креативність та автономність) більше виражені у студентів 4 курсу, що вказує на їх досить високу особистісну зрілість у порівнянні зі студентами 1 курсу. Також хочемо відзначити високий рівень контактності та самоприйняття у студентів 4 курсу, що вказує на їх кращу адаптацію до соціуму та високу ідентифікацію з професійним середовищем.

За допомогою методів математичної статистики було підтверджено значимі відмінності професійної ідентичності у студентів 1 та 4 курсів: четвертий курс має сформований рівень професійної ідентичності, а більшість студентів першого курсу – невизначену ідентичність.

ВИСНОВКИ

1. На основі теоретичного та емпіричного аналізу встановлено особливості становлення професійної ідентичності студентів ЗВО.

Професійна ідентичність визначається як уявлення особистості щодо власної приналежності до представників конкретної професії, групи професіоналів, або усвідомлення відповідності своїх вмінь та здібностей професійним характеристикам, властивим професійній групі чи спільноті.

Професійна ідентичність особистості формується через уявлення про майбутню професійну діяльність, співставлення власних можливостей з вимогами професії, наявність професійних інтересів, цілей та планів.

Умовою ефективності процесу формування професійної ідентичності є особисті уявлення про необхідний набір професійних здібностей, особистісних та інтелектуальних можливостей, знань та вмінь з обраної спеціальності.

Професійною ідентичністю студентів вважається ефективно оволодіння професійними вміннями та навиками, виходячи з відповідності властивостей студента вимогам майбутньої діяльності. Виокремлюють такі критерії професійної ідентичності: відповідність вимогам професії, відчуття власної приналежності до колективу; визнання іншими професіоналами; розуміння своїх сильних та слабких сторін; постійне професійне самовдосконалення.

2. Емпіричне дослідження професійної ідентичності майбутніх психологів було проведено на базі НАУ, у дослідженні приймало участь 40 студентів психологів, першого та четвертого курсів, віком 18 – 22 років. З метою виявлення становлення професійної ідентичності було застосовано 2 методики: Методика перевірки професійної ідентичності Л. Б. Шнайдер та Методика вивчення статусів професійної ідентичності (А. А. Азбель, А. Г. Грецов).

Встановлено, що у психологів першого курсу статуси професійної ідентичності виражені на середньому рівні. Половина студентів першого курсу мають ще невизначений стан професійної ідентичності (50%), що означає несформованість професійних цілей, кар'єрних планів та відсутність уявлень про

власне професійне майбутнє. Студенти-психологи 4 курсу також мають переважно середній рівень за всіма шкалами, проте в цій групі більша кількість респондентів, що отримали високі бали за показником «сформована ідентичність» (30%). А кількість студентів, що мають низький та нижче середнього рівень сформованої професійної ідентичності, дорівнює нулю. Отже до 4 курсу рівень сформованості професійної ідентичності збільшується.

Проте у 20% студентів 4 курсу діагностовано сильно виражену невизначену професійну ідентичність, що вказує на необхідність її формування протягом навчання у закладах вищої освіти.

3. За «Методикою вивчення мотивації професійної кар'єри» Е. Шейна у студентів 1 курсу більшість кар'єрних орієнтацій знаходяться на середньому рівні, трохи більш виражені менеджмент та виклик (по 20% студентів мають високий рівень). Найменше виражені орієнтація служіння, стабільність та підприємництво.

Серед студентів 4 курсу 35% орієнтовано на менеджмент, 30% хочуть бачити стабільність в майбутній роботі та бути професійно компетентними. Також треба зазначити, що абсолютно всі студенти 4 курсу прагнуть незалежності (автономії) у майбутній професійній діяльності.

Рівень особистісної зрілості у студентів 4 курсу виявився вищим та більше сформованим. Риси, що мають бути сформованими у осіб з високим рівнем особистісної зрілості (відповідальність, життєва філософія, креативність та автономність) більше виражені у студентів 4 курсу, що вказує на їх досить високу особистісну зрілість у порівнянні зі студентами 1 курсу. Також хочемо відзначити високий рівень контактності та самоприйняття у студентів 4 курсу, що вказує на їх кращу адаптацію до соціуму та високу ідентифікацію з професійним середовищем.

За допомогою методів математичної статистики було підтверджено значимі відмінності професійної ідентичності у студентів 1 та 4 курсів: четвертий курс має сформований рівень професійної ідентичності, а більшість студентів першого курсу – невизначену ідентичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюхина А.И. Проектування і створення освітнього середовища для професійно-особового розвитку студентів / А.И. Артюхина, – “ВВШ. Альма закоренілий 2006” № 9. С. 15-22.
2. Андреева Г.М. – Социальная психология / Г.М. Андреева, – М.: Аспект Пресс, 1999. 375 с.
3. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. К., 2003.
4. Андрушко Я.С. Професійна ідентичність особистості як професійний феномен, 20 с.
5. Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз: Монографія. Ч.: Книги-XXI, 2010. 440
6. Борисюк А. С. Психологічні особливості формування професійних якостей майбутнього медичного психолога: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Івано-Франківськ, 2004. 20 с.
7. Винославська О. В. Нормовідповідність як детермінанта самоідентифікації в структурі професійної ідентичності майбутнього викладача // Психолого-педагогічні та культурологічні питання гуманізації освіти: збірник наукових статей. – К.- Рівне, 2007. – С. 24–28.
8. Выготский Л.С. «История развития высших психических функций». / Л.С. Выготский. – «АПН» 1960 – 130 с.
9. Вірна Ж. П. Професійна ідентифікація психолога / Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми діяльності психологічної служби системи освіти» Суми, 2006. С. 16-19.
10. Дмитерко-Карабин Х. М. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів: автореф. дис. канд.. психол. наук : спец. 19.00.07.Івано-Франківськ, 2004. 20 с

11. Долінська Ю. Г. Особистісне зростання практичного психолога в процесі його професійної підготовки. Зб. наук. Праць «Психологія». К. : НПУ, 1998. Вип. I. С. 155-160.
12. Дружилов С.А. – Психологические проблемы формирования профессионализма и профессиональной культуры специалиста. / С.А. Дружилов, – Новокузнецк: ИПК, 2000. 127 с.
13. Данилян О.Г. – Основи філософії. / О.Г. Данилян, – Харків «Право» 2012, стр. 312.
14. Дружиніна І.А. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2009. 20 с
15. Завіниченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти: автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.07 К., 2003. 19 с.
16. Зливков В. Л. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології. Соціальна психологія. 2006. № 5 (19). С. 128-137.
17. Иванова Е.М. «Психология профессиональной деятельности». / Е.М. Иванова, – М.: ПЕР СЭ, 2006.
18. Коломінський Н. Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №4. – С. 12–13.
19. Кезин А.С. Роль профессионального образования в социализации человека. / К. Кезин. - Хабаровск: Тихоокеанский регион. гос. ун-та, 2006. 108 с.
20. Коропецька О. М. Проблема професійної ідентичності в контексті реформи освіти в Україні. Проблеми загальної та педагогічної психології. 2007. Т. ІХ. Ч. 3. С. 152–158.
21. Ложкін Г. Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки [Електронний ресурс] / Г. Ложкін, Н. Волянюк. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent>.

22. Лазарев С.В. Психология безопасности профессиональной деятельности / С.В. Лазарев, – Москва, 2007. - 216 с.
23. Леонтьев А.Н. «Деятельность. Сознание. Личность». / А.Н. Леонтьев, – М.: Смысл, Академия, 2005. — 352 с.
24. Мартинюк І. А. Динаміка розвитку професійно важливих якостей практичних психологів в умовах вузівської підготовки. Зб. наук. праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН. 2003. Т. 5, ч. 3. С. 185-192.
25. Мельничук І. М. Формування професійної ідентичності майбутніх фахівців як педагогічна проблема. Науковий вісник Мукачівського держ. університету. Серія: Педагогіка та психологія. Вип. 1. 2015. С. 93-94.
26. Мещеряков Б. Большой психологический словарь. Третье издание / Б. Мещеряков, В. Зинченко – СПб.: «Прайм-Евроник», 2003. – 672с.
27. Москаль Ю. Ідентифікація й ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу. Психологія і суспільство. 2006. No 1. С. 96-112.
28. Никифоров Г.С «Психологическое обеспечение профессиональной деятельности». / Г.С. Никифоров, – Речь СПб: 2010 – 816 с.
29. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: підручник. К. : Либідь, 1999. 536 с.
30. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості: монографія. ВК. : Ніка-Центр, 2006. 280 с.
31. Пов`якель Н. І. Професійна рефлексія психолога-практика. Практична психологія та соціальна робота. 1998. No 6-7. С. 3-6.
32. Підбуцька Н.В., Беляєва Л.В., Професійна ідентичність майбутнього фахівця: аналіз теоретичних досліджень, / Н.В. Підбуцька, – м. Харків 2012 р.,
33. Петрушенко В.Л. – філософський словник / В.Л. Петрушенко – Львів. “Манголія 2006” стр. 352.
34. Разумна А. Г. Персоніфікація і персоналізація в структурі професійної ідентичності майбутніх психологів, які набувають другу вищу.

Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Психологічні науки. 2016. Вип. 3 (2). С. 81-86.

35. Рибалка В. В. Професійна підготовка практичного психолога до роботи з особистісними проблемами клієнта. Персонал. – 2000. № 5 (59). С. 24–28.

36. Старинська Н.В. Адаптаційний потенціал як чинник професійної саморералізації особистості Психологія:реальність та перспективи 2017.Вип.8. С.259-263

37. Соціологія: енциклопедія / сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. Мн.: Книжковий Будинок, 2003. 1312 с.

38. Суворова Г.М. «Психологические основы безопасности». / Г.М. Суворова, – Юрайт: 2017 – 162 с.

39. Титаренко Т. М. Життєві домагання і професійне становлення особистості практичного психолога. Практична психологія та соціальна робота. 2003. № 4. С. 21-23.

40. Тесля И. Профессиональный интерес как социокультурный феномен / И. Тесля, – “Вестник высшей школы. Альма матер 2006” № 1. С. 58-60.

41. Тутушкиной М.К. – Практична психологія. / М.К. Тутушкиной, – «Дидактика Плюс» 2001.

42. Терентьева С.В. Индивидуальное планирование профессиональной карьеры, 2017.

43. Ткаченко А.Ю., Професійна ідентичність особистості в процесі професіоналізації. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2011. Вип. 10 С. 221-228.

44. Черкашин А.І. Міжнародне співробітництво у формуванні професійної індивідуальності майбутніх фахівців. / А.І. Черкашин, – Харків, НТУ “ХП”, 2016,

45. Черкашин А.І., «Професійна індивідуальність» у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. / А.І. Черкашин, – Харків: Діса плюс, 2015, с . 271-272.

46. Черкашин А.І. Міжнародне співробітництво у формуванні професійної індивідуальності майбутніх фахівців. / А.І. Черкашин, – Харків: НТУ “ХП”, 2016.

47. Черкашин А. І. Психолого-педагогічні умови формування особистісної зрілості у студентів / А. І. Черкашин // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ „ХП”, 2018. – № 3. – С. 86 – 100.

48. Чепелева Н. В. Особистісна підготовка психолога-практика. Персонал. 2000. № 5. С. 17-19.

Результати дослідження студентів першого курсу за методикою “Професійна ідентичність”.

Шифр	
№1	Середній ступінь вираженості
№2	Середній ступінь вираженості
№3	Середній ступінь вираженості
№4	Середній ступінь вираженості
№5	Середній ступінь вираженості
№6	Середній ступінь вираженості
№7	Середній ступінь вираженості
№8	Середній ступінь вираженості
№9	Середній ступінь вираженості
№10	Середній ступінь вираженості
№11	Середній ступінь вираженості
№12	Виразність нижче середнього рівня
№13	Середній ступінь вираженості
№14	Середній ступінь вираженості
№15	Виразність нижче середнього рівня
№16	Виразність нижче середнього рівня
№17	Виразність нижче середнього рівня
№18	Виразність нижче середнього рівня
№19	Низький рівень
№20	Низький рівень

Результати дослідження студентів четвертого курсу за методикою “Професійна ідентичність”.

Шифр	
№1	Середній ступінь вираженості
№2	Середній ступінь вираженості
№3	Середній ступінь вираженості
№4	Середній ступінь вираженості
№5	Середній ступінь вираженості
№6	Середній ступінь вираженості
№7	Середній ступінь вираженості
№8	Сильно виражений статус
№9	Середній ступінь вираженості
№10	Виразність вище середнього рівня
№11	Виразність вище середнього рівня
№12	Сильно виражений статус
№13	Виразність вище середнього рівня
№14	Виразність вище середнього рівня
№15	Сильно виражений статус
№16	Виразність вище середнього рівня
№17	Низький рівень
№18	Виразність вище середнього рівня
№19	Виразність вище середнього рівня
№20	Виразність вище середнього рівня

Методика Якоря Кар'єри Шейна

1. Будувати свою кар'єру в межах конкретної наукової або технічної сфери.
2. Здійснювати спостереження і контроль над людьми, впливати на них на всіх рівнях.
3. Мати можливість робити все по-своєму і не бути обмеженим правилами будь-якої організації.
4. Мати постійне місце роботи з гарантованою окладом і соціальною захищеністю.
5. Вживати своє вміння спілкуватися на користь людям, допомагати іншим.
6. Працювати над проблемами, які представляються майже нерозв'язними.
7. Вести такий спосіб життя, щоб інтереси сім'ї та кар'єри взаємно врівноважували один одного.
8. Створити і побудувати щось, що буде цілком моїм твором або ідеєю.
9. Продовжувати роботу по своїй спеціальності, ніж отримати вищу посаду, не пов'язану з моєю спеціальністю.
10. Бути першим керівником в організації.
11. Мати роботу, не пов'язану з режимом або іншими організаційними обмеженнями.
12. Працювати в організації, яка забезпечить мені стабільність на тривалий період часу.
13. Вжити свої вміння та здібності на те, щоб зробити світ кращим.
14. Змагатися з іншими і перемагати.
15. Будувати кар'єру, яка дозволить мені не змінювати свого способу життя.
16. Створити нове комерційне підприємство.
17. Присвятити все життя обраної професії.
18. Зайняти високу керівну посаду.
19. Мати роботу, яка представляє максимум свободи і автономії у виборі характеру занять, часу виконання і т.д.
20. Залишатися на одному місці проживання, ніж переїхати в зв'язку з підвищенням.
21. Мати можливість використовувати свої вміння і таланти для служіння важливої мети.

Методика «професійна ідентичність»

1. Меня не беспокоит мое профессиональное будущее.

а) Согласен: еще не пришло время решать, где мне дальше учиться или работать.

б) Согласен, я уверен, что мои родители помогут мне в моем профессиональном будущем.

в) Согласен, так как я уже давно все решил по поводу своего профессионального будущего, и

нет смысла беспокоиться.

г) Не согласен, ведь если о будущем не беспокоиться сейчас, то потом будет слишком поздно.

2. Мне трудно принять решение, куда пойти получать дальнейшее образование.

а) Согласен, так как меня интересует сразу несколько специальностей, которые хотелось бы получить.

б) Согласен, поэтому я лучше прислушаюсь к мнению авторитетного человека (родителя, хорошего знакомого, друга).

в) Не согласен, я уже принял решение о том, где я буду учиться или работать в дальнейшем.

г) Не согласен, поскольку еще пока не задумывался над этой проблемой.

3. Я регулярно изучаю спрос на представителей той специальности, которую я планирую получить (получаю).

а) Согласен, ведь мой выбор специальности зависит от спроса на рынке труда.

б) Не согласен, поскольку родители спрос на профессии изучили и предложили мне, какую специальность выбрать.

в) Не согласен, так как время анализировать спрос на профессии еще не пришло.

г) Не согласен, я уже решил, что все равно получу ту специальность, которую я хочу.

4. Я до сих пор не обсуждал с родителями свои будущие профессиональные планы.

а) Согласен, так как моими родителями уже давно решено, кем я буду, и со мной не советовались по данному вопросу.

б) Не согласен, мои родители как раз постоянно со мной обсуждают мои профессиональные предпочтения.

в) Согласен, у нас в семье не принято обсуждать мои профессиональные планы.

г) Не согласен, мы с родителями давно все обсудили, и я принял решение по поводу своей будущей профессии.

5. Мои родители выбрали мне дальнейшую специальность.

а) Согласен, и надо признать, что они вообще лучше меня разбираются в этом вопросе.

б) Не согласен, но мы регулярно обсуждаем вопрос моей будущей специальности.

в) Не согласен, поскольку родители не вмешиваются в мои проблемы с выбором профессии.

г) Не согласен, так как выбор специальности был скорее моим самостоятельным решением, чем их.

6. Мне хорошо ясны свои будущие профессиональные планы.

а) Согласен, так как выстроить их мне помогли родители (знакомые), которые являются специалистами в этой профессиональной области.

б) Согласен, поскольку я построил их самостоятельно, основываясь на собственном жизненном опыте.

в) Не согласен, так как у меня пока отсутствуют профессиональные планы.

г) Не согласен, но как раз сейчас я пытаюсь выстроить эти профессиональные планы.

7. На мои профессиональные цели сильно влияет мнение моих родителей.

а) Не согласен, у моих родителей никогда не возникало желания ставить мне профессиональные цели.

б) Согласен, поскольку мои родители с детства говорили мне, кем я должен стать.

в) Согласен, цели еще сформулированы слабо, но окончательное решение будет все-таки принято мной, а не родителями.

г) Согласен, так как родители, конечно, приняли участие в обсуждении этого вопроса, но все-таки решение уже принято мной самостоятельно.

8. Думаю, мне еще слишком рано задумываться над вопросами построения своей карьеры.

а) Согласен, так как моя карьера все равно будет зависеть от решения моей семьи.

б) Согласен, мне и раньше в жизни не приходилось сталкиваться с вопросами построения карьеры.

в) Не согласен, уже настал тот момент, когда нужно выбирать направление своей дальнейшей карьеры.

г) Не согласен, я уже давно и точно решил, каким образом я буду выстраивать свою карьеру.

9. Уже точно решено, по какой специальности я буду в дальнейшем учиться или (и) работать.

а) Не согласен, так как я еще не задумывался об этом серьезно.

б) Согласен, и я могу точно назвать учебное заведение и специальность, по которой я буду работать.

в) Согласен, так как мои родители уже сообщили мне, на кого и где я буду дальше учиться, кем работать.

г) Не согласен, мне трудно понять, какая специальность подходит именно мне.

10. Друзья советовали мне, какое образование лучше получить.

а) Согласен, мы с ними часто обсуждали и обсуждаем этот вопрос, но я пытаюсь строить свои профессиональные планы самостоятельно.

б) Согласен, и я собираюсь вместе с другом получить одинаковое образование, прислушавшись к его мнению.

в) Не согласен, так как обдумывать свою будущую карьеру нам с друзьями некогда, у нас есть много более интересных дел.

г) Не согласен, я принял решение относительно своего будущего без помощи друзей.

11. Для меня не принципиально, где именно учиться в дальнейшем.
- а) Согласен, так как для меня главное — получить специальность, о которой давно мечтаешь, а не конкретное место учебы.
 - б) Согласен, поскольку уверен, что родители все равно «устроят» меня на хорошую работу после учебы.
 - в) Согласен, поскольку профессиональная учеба — не главное в жизни.
 - г) Не согласен, так как от выбора учебного заведения зависит качество моего образования.
12. Я боюсь без совета своих родителей принимать ответственные решения по поводу моей дальнейшей профессиональной деятельности.
- а) Согласен, я делаю попытки сориентироваться в профессиональной жизни, но пока затрудняюсь выбрать что-то одно.
 - б) Не согласен, так как мои родители все равно не хотят и не могут мне ничего посоветовать.
 - в) Согласен, поскольку мои родители с детства помогают мне, контролируя многие события в моей жизни, в том числе и в плане выбора профессии.
 - г) Не согласен, свои решения по этому вопросу я уже принял абсолютно самостоятельно.
13. Я не часто думаю над своим профессиональным будущим.
- а) Не согласен, над этой проблемой я думаю довольно часто.
 - б) Согласен, так как я знаю, мои родители сделают так, чтобы у меня в жизни все устроилось отлично.
 - в) Согласен, думаю мне еще рано над этим размышлять.
 - г) Согласен, так как я все уже решил для себя и сейчас концентрирую свое внимание на других проблемах.
14. У меня на примете было несколько учебных заведений, куда я мог бы пойти учиться.
- а) Не согласен, так как мои родители уже определили меня в конкретное учебное заведение, не оставив мне выбора.
 - б) Не согласен, я хотел учиться только в одном, вполне определенном учебном заведении.
 - в) Согласен, я выбирал это учебное заведение, но, возможно, в дальнейшем продолжу учебу в другом.
 - г) Не согласен, иногда мне кажется, что я сам не знаю, чего я хочу от будущего.
15. Никакие жизненные проблемы не смогут мне помешать достигнуть поставленных профессиональных целей.
- а) Согласен, поскольку знаю, что мои родители сделают все, чтобы эти цели осуществились.
 - б) Не согласен, у меня пока еще нет профессиональных целей.
 - в) Согласен, так как я хорошо осознаю свои профессиональные цели и стремлюсь к ним.
 - г) Не согласен, я еще не до конца понимаю, в чем состоят эти цели.
16. У нас дома часто разгораются бурные дискуссии по поводу моей будущей карьеры.

а) Не согласен, поскольку мои родители по этому вопросу все уже решили, и с ними уже бесполезно спорить.

б) Не согласен, так как мои родители не особо интересуются вопросом моей карьеры.

в) Не согласен, ведь по поводу карьеры я все уже решил сам, и спорить со мной все равно бесполезно.

г) Согласен, я советуюсь с родителями, хотя иногда наши взгляды относительно моего будущего могут расходиться.

17. Меня мало интересует информация о том, как выстраивать карьеру в различных профессиональных областях.

а) Согласен, так как мои родители уже выбрали мне будущую сферу деятельности, и нет надобности собирать какую-либо дополнительную информацию.

б) Согласен, потому что я уже принял решение о том, кем я буду и где буду учиться и работать.

в) Не согласен, я как раз сейчас активно анализирую возможности карьерного роста в различных областях деятельности.

г) Согласен, меня вообще мало интересует информация о том, где и как можно выстраивать карьеру.

18. Я держу на примете несколько профессиональных целей.

а) Согласен, но они были определены заранее моими родителями.

б) Не согласен, у меня всего одна профессиональная цель.

в) Не согласен, я о них пока еще не задумывался.

г) Согласен, таких целей пока несколько, и я не решил, какая из них для меня основная.

19. Я очень хорошо представляю свой дальнейший карьерный рост.

а) Не согласен, пока мое профессиональное будущее — это множество альтернативных вариантов выбора.

б) Не согласен, но я уверен, что мои родители устроят меня на хорошую работу, где карьера мне будет обеспечена.

в) Не согласен, так как мне не хочется вникать, какая карьера подходит именно мне, у меня есть и более важные проблемы.

г) Согласен, и я уже могу назвать основные шаги моей профессиональной жизни.

20. Родители предоставили мне возможность сделать свой профессиональный выбор самостоятельно.

а) Не согласен, потому что мои родители вообще не участвуют в моем профессиональном выборе.

б) Согласен, но мы все равно еще обсуждаем мой профессиональный выбор.

в) Не согласен, так как родители считают, что при самостоятельном выборе я могу ошибиться.

г) Согласен, и я уже сделал свой профессиональный выбор.